

# Lietuvos pilietybės pripažinimo procesas Biržų apskrityje tarpukariu

**Paulius Birgiel**

Lietuvos istorijos institutas  
[paulius0016@gmail.com](mailto:paulius0016@gmail.com)  
<https://ror.org/052hz8t89>

**Anotacija.** Straipsnyje analizuojami Lietuvos valstybės institucijų veiksmai, kurie darė įtaką gyventojų pilietybės ir nuolatinio gyvenimo siekiamybėms Biržų apskrityje tarpukariu. Remiantis Lietuvos centrinio valstybės archyvo ir kitais papildomais šaltiniais, siekiama pažvelgti, kaip regione pasireiškė administracinės etninio diferencijavimo praktikos, išskirti gyventojų grupes, susidūrusias su įpilietinimo sunkumais, aptarti nevienareikšmišką pretendentų santykį su naryste valstybėje. Teigiama, kad valstybės elito projektuojamas homogeniškos visuomenės kūrimo poreikis buvo sunkiai suderinamas su gyventojų asmeniniais interesais. Neturint pilietiškumo savivokos tradicijų, dalis Biržų apskrities visuomenės pilietybę vertino iš pragmatinių paskatų, siekdami įgyti arba įsisavinti ūkinės paskirties žemės plotą. Įsitikinę apie individų nepajėgumą identifikuotis su naryste Lietuvos Respublikoje, valdžios organai, remdami lietuvių tautinius interesus, prisiimdavo daugiau galių reguliuoti pilietybės teikimo klausimus.

**Pagrindinės sąvokos:** Lietuvos pilietybė, Biržų apskritis, etninis diferencijavimas, valsčiaus valdyba..

## Granting of Lithuanian Citizenship in Biržai District During the Interwar Period

**Abstract.** The article examines Lithuanian state institutions' effect on Biržai district inhabitants' citizenship and permanent residence aspirations during the interwar period. By utilizing Lithuanian Central State Archive documents and other complementary historical sources, the paper aims to survey regional administration ethnic differentiation practices, outline stateless groups' citizenship struggles, and present ambiguous individual attitudes towards nationality. The study suggests that the state elite's homogeneous society vision was difficult to adjust to people's interests. The lack of citizenship self-awareness among the Lithuanian population caused pragmatical citizenship assessments, which was also present for many Biržai district inhabitants who aspired to become owners of the agricultural land. Since Lithuanian state institutions were convinced that the majority of the population was unable to self-identify by nationality, they enforced more control in the process of granting citizenship.

**Keywords:** Lithuanian citizenship, Biržai district, ethnic differentiation, county self-government.

**Gauta:** 2024-10-28. **Priimta:** 2025-04-27.

**Received:** 28/10/2024. **Accepted:** 27/04/2025.

Copyright © 2025 Paulius Birgiel. Published by Vilnius University Press. This is an Open Access article distributed under the terms of the [Creative Commons Attribution Licence \(CC BY\)](#), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

## Įvadas

Po Pirmojo pasaulinio karo naujai susikūrusios Vidurio Rytų Europos valstybės, siekiamos atriboti nepageidaujamas gyventojų grupes, numatė pagrindinius apsigyvenimo ir pilietinių teisių suteikimo reikalavimus. Formaliai piliečiais buvo laikomi asmenys, tenkinę numatytus valstybinio lojalumo ir kilmės kriterijus, tačiau titulinei tautai atstovaujantis valstybės elitas galėjo pasinaudoti valstybine naryste kaip teisiniu instrumentu projektuojant etniškai vienaalytę visuomenę. Tiesa, piliečių ir svetimšalių vykdomi atrankos procesai ne visuomet vyko pagal valdžios lūkesčius. Savųjų nuo svetimųjų atpažinimas buvo sudėtingas dėl pirmaisiais nepriklausomybės metais retai pasireiškusio tautinio ar pilietinio gyventojų identiteto, papildomų iššūkių keldavo ir įvairių Lietuvos pasienio zonų tautiškai mišri gyventojų sudėtis, kuri potencialiai galėjo sukelti valstybės nepageidaujamą etninę asimiliaciją arba mažumų atsiribojimo požymius. Gyventojų valstybinio identiteto klausimai aktualūs žvelgiant ir į Biržų apskrities gyventojų atvejį, kadangi dėl artimos kaimynystės su Latvija valdžios institucijos nebuvo linkusios atsižvelgti į dalies žmonių įpilietinimo prašymus, suprantant, kad nuolatinio įsikūrimo Lietuvoje siekiamybės dažnai nebuvo motyvuojamos brandžia tautine savivoka. Atsižvelgdami į šias aplinkybes, valstybės organai prisiimdavo daugiau galių reguliuoti valstybinės narystės klausimus.

Tyrimo objektu laikytinas Lietuvos pilietybės pripažinimo procesas Biržų apskrities ribose, vykęs XX a. 3–4 dešimtmečiais. Straipsnyje keliamas tikslas apžvelgti valdžios institucijų vykdytą pilietybės teikimo klausimų priežiūrą Biržų administraciniame vienetė, galėjusią nulemti gyventojų nuolatinio įsikūrimo aspiracijas. Siekiant atskleisti mokslinio darbo tikslą, keliami 3 uždaviniai: 1) remiantis kokybine šaltinių analize apibrėžti pretendavusių gauti pilietybę asmenų santykį su valstybinės narystės statusu Lietuvos Respublikoje; 2) atskleisti etninio diferencijavimo praktikas administracinėje pilietybės institucijų veikloje ir apžvelgti pagrindines žmonių grupes, susiduriančias su įpilietinimo proceso biurokratiniais sunkumais; 3) aptarti neformalų valsčiaus valdybą vaidmenį sprendžiant pilietybės ir nuolatinio apsigyvenimo klausimus XX a. trečiojo dešimtmečio pradžioje. Straipsnyje naudojami istorinio pobūdžio tyrimams būdingi kritinės analizės ir aprašomasis metodai, teikiantys galimybę susisteminti plačią kokybinių archyvinių šaltinių informaciją ir pažvelgti į gyventojų kontrolės klausimus iš regioninės perspektyvos. Pažymėtina, kad vieno atvejo tyrimas yra svarbus siekiant nuodugniau pažinti nevienareikšmius Lietuvos pilietybės sistemos veiklos aspektus. Toks sprendimas taikomas dėl pastebimo žemesnės grandies institucijų veiklos nenuoseklumo XX a. trečiajame dešimtmetyje. Regioninio lygmens įstaigoms ne visada veikiant pagal įstatymų raidę, tik nuo šio dešimtmečio antros pusės galima išžvelgti Lietuvos valdžios pastangas suvienodinti bendro pobūdžio instrukcijas, siunčiamas visiems Lietuvos apskrities viršininkams ir Klaipėdos krašto gubernatoriui. Tyrimas, apžvelgiantis pilietybės teikimo specifiką Biržų apskrities ribose, taip pat gali papildyti istoriografiją svarstymais apie gyventojų indiferentinį, arba neapibrėžtą, santykį Lietuvos valstybės atžvilgiu, kuris galėjo pasireikšti ne tik „memelanderių“ arba Vilniaus krašto „tuteišų“ atveju.

Sisteminio žvilgsnio Lietuvos pilietybės institucija 1918–1940 metų laikotarpiu tiek iš administracinių organų veiklos, tiek iš pretendentų įgauti pilietines teises pozicijos Lietuvos istoriografija nėra sulaukusi. Ši tematika daugiausia svarstyta remiantis laikmečio teisinėmis nuostatomis. Tarpukario Lietuvos teisinė bazė detaliau analizuota teisininko Vytauto Sinkevičiaus monografijoje (2002), jos antrajame skyriuje apžvelgiami ir interpretuojami svarbiausi teisės aktai, statutai, reglamentuojantys valstybės institucijų veiklą, dėmesys skiriamas ir ginčytinų įstatyminių punktų interpretacijoms. Mažesni teisiniai pilietybės reglamentavimo aspektai apžvelgti Eduardo Mažul (2009) ir Simono Strelcovo (2007) disertacijose. Pilietybės problematika susilaukia tyrėjų dėmesio ir regioniniu lygmeniu, daugiausia ją pritaikant Klaipėdos ir Vilniaus krašto atvejų analizei. Pavyzdžiui, istorikės Arūnės Arbušauskaitės (2010; 2011) tyrimuose akcentuojamas glaudus Klaipėdos regiono gyventojų pilietybės ir tautiškumo ryšys, o vienoje iš pagrindinių jos monografių (2001), panaudojant mikroistorinę prieigą, aprašomi biografiniai optantų likimai po Klaipėdos krašto prijungimo prie Vokietijos. Pilietybės teikimo mechanizmas ir jo įgyvendinimas Vilniaus regione 1939–1940 metais kiek plačiau apžvelgiamas Vitalijos Stravinskienės straipsnyje (2016) ir Lietuvos istorijos instituto mokslininkų parengtoje Vilniaus istorijos sintezės 3 tome (2023). Biržų apskrities atveju itin aktuali yra Vilmos Akmenytės-Ruzgienės disertacija (2008), kurioje fragmentiškai paliečiami Lietuvos ir Latvijos gyventojų pilietybės ir identiteto klausimai. Siekiant nušviesti JAV lietuvių repatriantų patirtis pretenduojant įgauti piliečių teises, svarbu išskirti Mindaugo Balkaus straipsnį (2014), aptariantį Amerikos lietuvių socialinę padėtį Lietuvoje. Atsižvelgiant į centrinės valdžios pastangas, pasinaudojus pilietybės sistema, vykdyti nuolatinių apskrities gyventojų etninę diferencijavimą, galima atsigręžti į kitas Lietuvos istoriografijoje aptartas tarpukario visuomenės lituanizavimo iniciatyvas, vykdytas tiek viešose miestų erdvėse (Balkus, 2023; Mačiulis ir Staliūnas, 2015), tiek taikytas Lietuvos ir Lenkijos paribio gyventojų atžvilgiu (Nekrašas, 2023).

Pagrindiniais šio straipsnio šaltiniais laikytina Lietuvos centriniame valstybės archyve saugoma archyvinė medžiaga, daugiausia analizuojamos Biržų apskrities viršininko fondo bylos, lyginant su kitais apskričių viršininkų fondais, pasižyminties gausia dokumentine informacija apie praktines įpilietinimo procedūras ir svetimšalių priežiūrą. Darbe nagrinėjamos tiek asmeninės bylos, tiek ir bendrojo pobūdžio instituciniai susirašinėjimai pilietybės teikimo klausimais, policijos įstaigų surašomi žinių apie pretendentą protokolai, kas leido nustatyti pagrindines gyventojų grupes, susiduriančias su valstybinės narystės statuso neturėjimu, atpažinti deklaruojamus pilietybės suteikimo motyvus. Gerai išlaikyta fondo administracinių įstaigų korespondencija, ne visuomet būdinga kitiems Lietuvos apskrities viršininkų fondams, suteikia visuminį žvilgsnį į surinktas žinias apie įpilietinimo siekusius pretendentes, kas ne tik leidžia kai kuriais atvejais geriau atpažinti asmenines motyvacijas, bet ir sumažinti klaidingų liudijimų pasireiškimo tikimybę, kada disponuojama tik asmeniniais pilietybės prašymais. Biržų apskrities įpilietinimo procesų specifikai atskleisti aptariama ir Šiaulių apskrities viršininko fondo medžiaga, pravarti svarstant klausimus, ar savivaldos lygmens institucijos pilietybės pripažinimo procedūrose siekė atstovauti vien tik tautiniams lietuvių interesams. Biržų atvejo gretinimui su bendromis

Lietuvos tendencijomis pažvelgiama ir į pirmosios Lietuvos Respublikos periodinius leidinius („Teisė“, „Vyriausybės Žinios“, „Tėvynės Sargas“), kurie ne tik suteikia nuodugnesnį žvilgsnį į pilietybės teisinių nuostatų interpretaciją, bet ir leidžia užčiuopti atskirų visuomenės grupių bandymus pasinaudoti taisyklių spragomis.

## **Sankirta tarp homogeniškos visuomenės projekto ir gyventojų asmeninių pasirinkimų**

Nors pagal formalius kriterijus pilietybė įprastai apibrėžiama kaip abipusiai valstybės ir piliečio santykiai, numatantys teises ir pareigas, tačiau XX a. pradžioje moderniosios valstybės neretai pasinaudodavo šiuo teisiniu instrumentu, siekdamos klasifikuoti vietas gyventojus atsižvelgiant į valstybinius interesus, mažiau paisant individo santykio ir ryšio su šalimi. Pirmojo pasaulinio karo patirtys skatino Vidurio Rytų Europos šalis tikslingiau kontroliuoti nepageidaujamos migracijos srautus įvedus pasų sistemas, stipriai apribojusias gyventojų tarpvalstybinį judėjimą ir sumažinusias galimybes nuolatiniam svetimų piliečių arba bepiliečių įsikūrimui šalyje. Tokia tendencija buvo būdinga nacionaliniams Vidurio Rytų Europos valstybių elitui, kuris dažnai tikslingai siekė atriboti „savus“ visuomenės narius, tai yra tenkinančius valstybinio lojalumo sąlygas, nuo „svetimųjų“ – nepageidaujamų, kraštui nuostolingų ar keliančių valstybei pavojų asmenų. Pagal Rogerso Brubakerio taikomą koncepciją, piliečių atrankos praktikos galėtų būti priskiriamos nacionalizuojančios valstybės būdingiems bruožams, kai, skelbiant etniškai homogeniškos visuomenės idėją, tikslingai buvo apribojamas dalies etninių grupių, kurių nebuvo galimybės arba poreikio asimiliuoti, įsikūrimas (Brubaker, 1996, p. 86–87).

Vienalytės visuomenės kūrimo idealai būdingi ir Pirmosios Lietuvos Respublikos elitui. Iš pirmo žvilgsnio galėtų atrodyti, kad atskiruose regionuose ši užduotis negalėjo būti itin sudėtinga. Pavyzdžiui, Biržų apskritis (iki 1924 metų oficialiai vadinama Biržų-Pasvalio), 1923 metų Lietuvos gyventojų surašymo duomenimis, turėjo išsiskirti santykinai didžiausiu lietuvių tautybės asmenų procentiniu skaičiumi valstybės lygmeniu, kuris siekė kiek daugiau nei 90 proc., tuo tarpu žydų etninės mažumos procentinė išraiška buvo viena žemiausių šalyje ir sudarė apie 4 proc. Pagal etninę paskirstymą pastebimą grupę turėjo sudaryti ir latvių tautybės atstovai – beveik 3 proc., daugiau jų būta tik Mažeikių apskrityje. Latvių buvimas trečia didžiausia etnine grupe apskrityje neturėtų pernelyg stebinti, kadangi Biržai tarpukariu buvo laikomi šios tautybės atstovų telkimosi centru (Akmenytė, 2008, p. 142). Gyventojų surašymo duomenimis, visos kitos mažumos (rusai, lenkai, vokiečiai, baltgudžiai) kartu sudarė apie 2 proc. visų apskrities gyventojų.

Taigi, statistiniai duomenys suponuoja, kad regioniniu lygmeniu lietuviai sudarė neabejotiną daugumą, tačiau toks vaizdiny gali būti kiek klaidinantis. Lietuvos istoriografijoje vyrauja nuomonė, kad 1923 metų visuotinis gyventojų surašymas buvo vykdomas tendencingai, tikslingai pateikiant didesnę lietuvių procentinę nuosimtį, įtraukiant tarp jų tiek dalį svetimtaučių, tiek kai kuriuos tautiškai neapsisprendusius asmenis (Balkus, 2023, p. 53). Kalbant apie tarpukario Biržų apskrities gyventojus, nereikėtų daryti prielaidos, kad vietiniai žmonės pasižymėjo aiškiai apibrėžtu kolektyviniu identitetu ar vieningumu

jausena (Brubaker, Cooper, 2000, p. 7). Daugelis žmonių, nuolat gyvenančių Biržų apskrities ribose, sunkiai galėjo save identifikuoti pagal etnines ar pilietybės kategorijas, atsižvelgiant ir į statistikoje neužčiuopiamą artimos kaimynystės su Latvija poveikį. Pasienio gyventojai čia nuolat buvo veikiami asimiliacinių procesų: sudarydami etniškai mišrias santuokas ar migruodami dėl darbo į pagal žemės ūkio rodiklius pažangesnį Žiemgalos regioną (Jėkabsons ir Mačiulis, 2018, p. 264–265). Saviidentifikacijos neapibrėžtumą parodo ir tai, kad nepriklausomybės pradžioje pasitaikydavo atvejų, kai asmenys siekė sudaryti valstybinės narystės ryšius su Lietuva, nors policijos turimais duomenimis, jie savo artimoje aplinkoje daugiausia kalbėjo latviškai, visiškai nemokėdami lietuvių kalbos<sup>1</sup>. Todėl pradinėje tautinės savivokos formavimosi stadijoje sudėtinga nustatyti, kuo save labiau laikė pasienio gyventojas – lietuviu ar latviu, ypač turint omenyje, kad iki Tarptautinės arbitražo komisijos sprendimo 1921 metų kovo mėnesį tarpusavio valstybinės sienos nebuvo apibrėžtos. Šalių teritorijų atribojimas galiausiai turėjo pasirodyti neįprastas ir patiems pasienio gyventojams. Jiems griežtesnės sienų priežiūros įvedimas galėjo pasirodyti dirbtiniu konstruktu, kadangi dar Rusijos imperijos laikais paribio gyventojai buvo įpratę prie laisvesnio judėjimo į Kuršo kunigaikštystės teritoriją, vykstant apsipirkti ir prekiauti maisto produktais (Jakubčionis, 1999, p. 43).

Retą gyventojų saviidentifikaciją su valstybine naryste tiek Biržų regione, tiek kalbant apie visą Lietuvą būtų galima aiškinti tuo, kad šio krašto visuomenė buvo vis dar veikiamą imperinės pavaldinystės tradicijos, skirtingos nuo Vakarų Europoje įsitvirtinusios pilietiško sampratos. Santykiai tarp asmens ir valstybės Rusijos imperijos kontekste buvo grindžiami ne visuomenės lygiateisiškumo principais, o akcentuojant tiesioginę asmens priklausomybę nuo valstybės (Lohr, 2012, p. 3–4). Todėl suprantama, kad virsmas nuo Rusijos imperijai būdingo režimo į Lietuvos Respubliką daugelio negalėjo būti iki galo suvoktas, o valstybei dar tik teko ugdyti supratimą, kad pilietis laikytinas visateisiu politinės bendruomenės nariu. Pilietinės savivokos stoka, aiškiai pastebima Biržų apskrityje nepriklausomybės pradžioje, kai tiek prašymuose suteikti Lietuvos pilietybę, tiek administracinių įstaigų vidaus susirašinėjimuose dažniau vartotos sąvokos „Lietuvos pavaldinys“<sup>2</sup> arba „Lietuvos pavaldinys – pilietis“<sup>3</sup>, o valstybinės narystės paraiškose neretai vartota formuluotė „meldžiu (prašau) mane užimti“<sup>4</sup> galėtų suponuoti, kad įpilietinimo siekęs asmuo savo statusą valstybėje suprato kaip neturinčio lygių teisių valdymo subjekto. Vis dėlto, veikiausiai dėl Lietuvos viešojoje erdvėje vis labiau plintančios piliečio sąvokos, galima pastebėti, kad 1922–1923 metų prašymuose dėl valstybinės narystės suteikimo šis

<sup>1</sup> Susirašinėjimas apie pil. Jurgį Karklinį Vaškų nuovados viršininkui, 1922.04.13.; LCVA, f. 400, a. 1, b. 82, l. 182.

<sup>2</sup> Latvijos piliečio Jono Ceplio prašymas Biržų – Pasvalio apskrities viršininkui, 1920.12.19.; LCVA, f. 400, a. 1, b. 82, l. 95; V. R. M. Piliečių apsaugos departamento raštas apskrities viršininkui dėl Latvijos pavaldinio Ernesto Ribako, 1920.09.07.; LCVA, f. 400, a. 1, b. 66, l. 54; Latvijos piliečio Karolio Andrėjos prašymas Ponui Biržų – Pasvalio apskrities viršininkui, 1920.03.30, f. 400, a. 1, b. 69, l. 130.

<sup>3</sup> Latvijos pavaldinio Jono Lirumos prašymas Ponui Biržų – Pasvalio apskrities viršininkui, 1922.02.10, LCVA, f. 400, a. 1, b. 82, l. 111; Latvijos pavaldinio, piliečio Jurgio Karklinio prašymas Ponui Biržų – Pasvalio apskrities viršininkui, 1922.02.10, LCVA, f. 400, a. 1, b. 82, l. 179.

<sup>4</sup> Pil. Jono Ceplio prašymas Biržų – Pasvalio apskrities viršininkui, 1921.12.07, LCVA, f. 400, a. 1, b. 82, l. 88.

terminas vartotas pastebimai dažniau<sup>5</sup>. Todėl nenuostabu, atsižvelgiant į krašto specifiką, kad nepriklausomybės pradžios įpilietinimo bylose sunku aptikti atvejų, kai pretendentai tautinę saviidentifikaciją gretino su valstybinės narystės statusu. Tokios nuostatos tuomet pasireiškėdavo retai, jos būdingesnės asmenims, aktyviai įsitraukusiems į Lietuvos administracinio aparato kūrimo darbus. Štai lietuvių tautybės ryšį su pilietybe pabrėžė paribyje su Latvija esančio Butkūnų kaimo gyventojas Juozas Jonaitis, kuris tarnavo Lietuvos kariuomenės struktūrose, o anksčiau dirbo Kriukų valsčiaus komitete. Suprasdamas, kad dėl tarpvalstybinių susitarimų jo gimtoji gyvenvietė gali būti priskirta Latvijai, jis išreiškė pageidavimą „gyventi būtinai tarp savo brolių tautiečių, dirbti ir padėti kuom galiu savo tautai“ bei įgyti piliečio teises<sup>6</sup>.

Valstybės vidaus institucijos, turėdamos įsivaizdavimą apie dalies visuomenės nepajėgumą sąmoningai apsispręsti dėl pilietinių ryšių sudarymo, pačios prisiimdavo daugiau galios reguliuoti įpilietinimo klausimus, kartais visai nepaisydamos individų reiškiamų norų ar neatsižvelgdamos į jų rodomas pastangas atitikti valstybės numatytus kriterijus. Centrinų įstaigų nepasitikėjimą individų apsisprendimais mažino ir šiaurinėje Lietuvoje pasikartojančios praktikos, kai pretendentai siekdavo įgyti pilietybę dėl asmeninės naudos, išsaugojant arba įgaunant teises valdyti žemės nuosavybę. Nuogastavimai dėl pilietybės įgijimo vadovaujantis materialiomis paskatomis 1921 metais pasiekė ir Seimo posėdžių salę. Lietuvos valstiečių frakcijos nario Petro Rusecko teigimu, valstybei nepageidautinos praktikos, visų pirma, pasireiškėdavo Biržų ir Joniškio regionuose, kur latvių tautybės asmenys siekė įpilietinimo tikėdamiesi gauti žemėvaldos Lietuvoje<sup>7</sup>.

Kaimo visuomenėje po Pirmojo pasaulinio karo jaučiant ryškų žemės valdų stygių, kaip tik buvo siekiama apriboti sąlygas nelietuvių tautybės asmenims valdyti žemės plotus ir, įgyvendinant žemės reformos tikslus, perskirstyti nusavintus žemės plotus mažžemiams arba bežemiams lietuvių tautybės valstiečiams (Vaskela, 1998, p. 50). Veikiausiai vykdydamos centrinių valstybės įstaigų nurodymus Biržų apskrities Vidaus reikalų ministerijai pavaldžios institucijos, svarstydamos paribio gyventojų pilietybės klausimus, atsižvelgdavo į pretendento turimos žemėvaldos padėtį. Šios turėjo galią nepatenkinti paraiškos Lietuvos pilietybei, darydamos prielaidą, kad nelietuvių tautybės gyventojai paveldės arba įsigis žemės nuosavybės Latvijoje, nepaisant pretendento reiškiamo noro apsigyventi Lietuvos Respublikoje. Pavyzdžiui, Latvijos teritorijoje gimęs Adolfas Grunbergas, nors tvirtinęs neturintis ryšių su Latvija bei išgyvenęs Lietuvoje daugiau nei 10 metų, pilietybės negavo, policijos nuovados viršininkui spėjant, kad jis paveldės tėvų žemę Latvijoje ir norės ten gyventi<sup>8</sup>. Dėl panašių priežasčių, tik jau neleidžiant apskritai apsigyventi Lietuvoje,

<sup>5</sup> Asmenų bylos dėl pilietybės suteikimo bei apsigyvenimo Lietuvoje, LCVA, f. 400, a. 1, b. 66; Svetimšalių prašymai suteikti jiems Lietuvos pilietybę ir susirašinėjimas šiuo klausimu, LCVA, f. 400, a. 1, b. 82.

<sup>6</sup> Latvijos piliečio Juozo Jonaičio prašymas Vidaus reikalų ministerijos Milicijos departamentui per Pasvalio apskrities viršininką, 1920.03.30, in: LCVA, f. 400, a. 1, b. 69, l. 7–8.

<sup>7</sup> *Steigiamojo Seimo darbai*, 22 sąs., 110 posėdis, 1921.06.28, p. 65.

<sup>8</sup> Biržų – Pasvalio apskrities IV nuovados viršininko raštas Pasvalio ap. Viršininkui, 1922.12.19, in: LCVA, f. 400, a. 1, b. 66, l. 110; Biržų – Pasvalio apskrities viršininko atsakymas į Vidaus reikalų ministerijos kanceliarijos raštą Nr. 143, 1923.04.20, in: LCVA, f. 400, a. 1, b. 66, l. 113.

administracija atmetė Jokūbo Grendino paraišką. Jis ir jo šeima laikyti nepageidaujamais, kadangi, policijos nuovados viršininko žiniomis, vyras Latvijoje turėjo 30 dešimtinių žemės nuosavybę. Tiesa, jis buvo dar ir žemės, esančios Pasvalio valsčiuje, savininkas<sup>9</sup>.

Biržų administracijai įtarumą veikiausiai turėjo sukelti ir prašymai skirti latvių tautybės asmenims Lietuvos pilietybę, norint ne tik sudaryti santuoką su lietuve, bet ir įgyti arba išsaugoti teises į jos šeimos valdomą žemę<sup>10</sup>. Skirtingai nuo dabartyje įprastų teisės nuostatų, svetimšalis, sudarydamas santuoką su Lietuvos piliete, neturėjo pagrindo pretenduoti į pilietybę. Priešingai, didžioje dalyje Europos ir pasaulio šalių (išskyrus Sovietų Rusiją) socialinį gyvenimą reglamentuojanti teisė numatė, kad sudariusi santuoką moteris turėjo priimti vyro turimą valstybės narystę (Sinkevičius, 2002, p. 58). Todėl pilietybės institutas iš esmės galėjo tapti priemone apsisaugoti nuo nepageidautinų žemės įsisavinimų tautiškai mišrių santuokų sudarymo atveju. Panašūs procesai, kai Latvijos piliečiai pretendavo tapti Lietuvos piliečiais dėl per santuoką paveldimos žemės, buvo pastebimi ir gretimoje Šiaulių apskrityje. Pavyzdžiui, veikiausiai vadovaudamasi lietuvių tautiniais interesais, tiek 1920, tiek 1923 metais Vidaus reikalų ministerija atmetė kilusio iš Latvijos Frico Veinbergo įpilietinimo prašymus, motyvuotus poreikiu įsisavinti gautą iš žmonos tėvų žemės ūkį su trobesiais<sup>11</sup>.

Atribojimas nuo žemės įgijimo procedūrų negavus Lietuvos pilietybės ir gyvenimas krašte su svetimšaliams skiriama mokestine našta, atrodo, nemažai daliai latvių tautybės gyventojų tapdavo paskata emigruoti iš šalies ir kreiptis dėl Latvijos tapatybės dokumento suteikimo. Pasak Vilmos Akmenytės, XX a. ketvirtojo dešimtmečio pirmoje pusėje dalis latvių, neturėdami galimybės gauti žemės, kolektyviškai kreipėsi į Latvijos konsulatą Šiauliuose, siekdami persikelti į kaimyninę šalį ir tapti jos valstybės nariais (Akmenytė, 2008, p. 60). Vis dėlto, žvelgiant į ketvirtojo dešimtmečio antros pusės Biržų apskrities gyventojų atleidimo nuo Lietuvos pilietybės bylas, išryškėja ir priešinga tendencija – gausesnis lietuvių tautybės asmenų noras nutraukti teisinius ryšius su Lietuva. Atleidimo nuo pilietybės daugiausia pageidavo asmenys, kurie nusprendė emigruoti ir jau ilgesnį laiką buvo apsigyvenę Latvijos Respublikoje. Tai buvo būtina sąlyga pretenduojant tapti natūralizuotu piliečiu kaimyninėje šalyje. Taigi galima daryti prielaidą, kad iš Biržų apylinkių kilę pareiškėjai rodė integracijos į Latvijos visuomenę požymius, mokėjo valstybinę latvių kalbą, kurios įprastai būdavo reikalaujama vykdant griežtesnes įpilietinimo procedūras svetimų valstybių piliečiams (Ibid., p. 50–53).

Nors natūralizacijos tvarka buvo sudėtinga, o daliai lietuvių ir apskritai nepasiekiamą, vis dėlto lietuviai sudarydavo santykinai didelį naujai įpilietinamų asmenų skaičių. Re-

<sup>9</sup> Pasvalio apskrities I nuovados viršininko raštas Pasvalio apskrities viršininkui, 1920.06.11, LCVA, f. 400, a. 1, b. 66, l. 264; Biržų – Pasvalio apskrities viršininko raštas Piliečių apsaugos departamentui, 1920.07.02, LCVA, f. 400, a. 1, b. 66, l. 265.

<sup>10</sup> Jokūbo ir jo žmonos Emilijos Muizemnekų prašymas Biržų – Pasvalio apskrities viršininkui, 1921.09.04, LCVA, f. 400, a. 1, b. 66, l. 383; Panašus atvejis – Latvijos piliečio Karolio Andrėjos prašymas Ponui Biržų – Pasvalio apskrities viršininkui, 1920.03.30, LCVA, f. 400, a. 1, b. 69, l. 130.

<sup>11</sup> Apie nepriėmimą Lietuvos pilietybės Latvijos piliečio Veinbergo Frico, 1920–1923, LCVA, f. 412, a. 8, b. 7.

miantis ELTOS duomenimis, Latvijos ministrų kabinetas 1936 metų lapkričio 26 dienos posėdyje paskelbė apie 235 naujai įpilietintus asmenis – 109 iš jų buvo lietuviai<sup>12</sup>. Daugiausia lietuvių apsigyvendavo Žiemgalos regione, kur ir labiausiai jaustas darbo jėgos kaime stygius. Nors įprastai rinktasi migruoti sezoniškai, asimiliavimasis Latvijoje galėjo paskatinti nemažą dalį lietuvių pasilikti čia pastoviam gyvenimui (Jēkabsons ir Mačiulis, 2018, p. 271–275). Lietuvių nuolatinio įsikūrimo kaimyninėje šalyje apraiškos kėlė nerimą ir Lietuvos valdžios atstovams. Štai Lietuvos konsulas Liepojoje 1933 metais piktinosi atvykstančiais lauko darbininkais, kurie vis dažniau tuokėsi su latvėmis ir kalbėjo latviškai, nejausdami poreikio sudaryti santuokas savo šalyje su lietuviėmis (Ibid, p. 275–276). Tai rodo, kad valstybės reiškiamos siekiamybės kurti etniškai vienalytę valstybę ne visada sutapdavo su pačių gyventojų – ieškančių asmeninės ir šeimos gerovės vykstant uždarbiauti į Latvijos kaimo regionus ar siekiant tapti žemės savininkais – interesais. Asimiliaciniai procesai tiek Biržų apskrityje, tiek ir plačiau Lietuvos-Latvijos pasienio kontekste, nepriklausomai nuo valdžios elito nuostatų vyko visą tarpukario laikotarpį. Nors valstybės įstaigos, ypač nepriklausomybės pradžioje, galėjo daryti poveikį per pilietybę apribojant kitataučių apsigyvenimą, tačiau lietuviams iš esmės nebuvo daroma kliūčių išvykti į Latviją.

## Probleminės grupės pilietybės pripažinimo byloje

Etninio diferencijavimo apraiškos pilietybės byloje palietė ne tik nuolatinius Lietuvos pasienio gyventojus, dėl įvairių gyvenimo priežasčių bandančius įsitvirtinti naujai kuriamose nacionalinėse valstybėse. Kur kas griežtesni apribojimai buvo taikomi norintiems patekti į Lietuvą nelietuvių tautybės pabėgėliams, po Pirmojo pasaulinio karo besitraukiantiems iš karo suirutės apimtos Sovietų Rusijos. Nors gyventojų judėjimas į Lietuvą prasidėjo dar 1918 metais, Lietuvos valdžia faktiškai reemigracijos srautus valstybiniu lygmeniu ėmė reguliuoti tik nuo 1920 metų vasaros, pasirašius taikos sutartį su Sovietų Rusija. Todėl iki pat 1920 metų pabėgėlių įsikūrimo galimybės Lietuvoje labiau priklausė nuo Vokietijos karinės administracijos taikomos kontrolės, kuri dėl besikeičiančių fronto linijų suteikdavo pabėgėliams galimybę nepastebimai prasmukti į krašto gilumą (Balkelis, 2012, p. 232–233). Įsitvirtinus Lietuvos valdžios nurodymams, pirmumo teisė repatrijuoti pagal galiojusias taisykles priklausė lojaliausiems valstybingumo rėmėjams – lietuvių tautybės atstovams ir mažesniai pageidautinų pagal profesiją kitataučių skaičiui (Balkelis, 2004, p. 58). Taigi, nuo valstybinės repatriacijos pradžios teisę apsigyventi Lietuvoje formaliai turėjo asmenys, įrodę esantys Lietuvos piliečiais. Tai neretai tapdavo kliūtimi kitų tautybių pabėgėliams. Skirtingai nuo lietuvių, jie įprastai neturėjo galimybės paprastesniu būdu gauti pažymą dėl Lietuvos pilietybės pripažinimo iš tautinių komitetų Sovietų Rusijoje. Įrodyti teises į pilietybę, remiantis Lietuvos institucijų išduotomis gimimo metrikomis, daugeliui gyventojų taip pat buvo sudėtinga, o neretai ir neįmanoma, kadangi nemaža dalis

<sup>12</sup> ELTA pranešimas Užsienio reikalų ministerijai, 1936.11.27, LCVA, f. 383, a. 7, b. 964, l. 116.

dokumentų buvo išvežta Pirmojo pasaulinio karo metais į Rusijos gilumą arba sudegė, pasimetė karo metais<sup>13</sup>.

Kaip rodo repatriantų, kilusių iš Biržų apskrities, atvejis (dauguma jų buvo žydų tautybės, nors pasitaikydavo ir rusų), nemaža dalis kitataučių, neturėjusių pakankamų dokumentinių įrodymų, 1921 metų rudens – 1922 metų laikotarpiu negaudavo iš sovietų valdžios leidimo pasitraukti iš valstybės teritorijos. Nors formaliai jie dar galėjo prašyti Lietuvos institucijų tarpininkavimo, tačiau tokios pastangos dėl dokumentų stokos dažniausiai būdavo masiškai atmetamos<sup>14</sup>. Neigiamo atsakymo sulaukta net ir tais atvejais, kai pretendentai turėjo giminaičių Lietuvoje, sugebėjo pasirūpinti vietos žydų bendruomenių pažymomis ar net įstengė pateikti reikalaujamas gimimo metrikas<sup>15</sup>. Pavyzdžiui, prašymas dėl Giršo Rupeikos 4 nepilnamečių vaikų grąžinimo, Sovietų Rusijoje esant badui, nebuvo patenkintas, nors ir buvo gautos kilmę patvirtinančios gimimo metrikos. Šios VRM administracijai pasirodė nepakankamos. Iškelta papildoma sąlyga dokumentiniu būdu įrodyti ištremimo iš Lietuvos karo metais faktą, tarsi įtariant, kad vaikai savanoriškai galėjo pasitraukti iš Lietuvos krašto<sup>16</sup>. Tuo tarpu sprendžiant iš pavienių Biržų apskrities bylų, atrodytų, kad tokių problemų neturėjo lietuviai, nes jų bylos buvo atmetamos remiantis kitais pagrindais – dėl tapimo bolševiku ir įstojimo į Raudonąją armiją<sup>17</sup>. Leidimo sugrįžti taip pat negavo lietuvė Marija Kregždaitė-Semenenko dėl sudarytos santuokos su Sovietų Rusijos piliečiu<sup>18</sup>.

Kita vertus, etninio kriterijaus reikšmė pilietybės pripažinimo bylose nebūdavo vienoda, neretai ji priklausė nuo geografinio ir politinio konteksto. Žydų tautybės gyventojams, nuolat gyvenantiems Biržų apskrities teritorijoje ir tiesiogiai kreipiantis į vietines įstaigas dėl tapatybės dokumento išdavimo, valstiaus įstaigos įprastai nedarydavo papildomų kliūčių<sup>19</sup>. Etninių mažumų padėtį palengvino iki 1921 metų pabaigos Lietuvoje galiojusios pasų išdavimo taisyklės, pagal kurias pilietybės teises galima buvo pagrįsti nedokumentiniu būdu, remiantis dviejų liudininkų parodymais, kurie nebūtinai turėjo sutapti su tikra pretendento kilmė<sup>20</sup>. Nevienareikšmės pilietybės įrodymo galimybės buvo Lietuvos ir Latvijos pasienyje esančioje Obelių karantino stotyje, kurioje pirmaisiais nepriklausomybės metais vyko baigtinis repatriantų iš Sovietų Rusijos filtravimo procesas. Kitataučiai, nors buvo tikrinami politinio lojalumo ir kilmės atžvilgiu, galėjo pasinaudoti atsiveriančiomis

<sup>13</sup> Robinzonas J., Lietuvos pilietybės teisės, *Teisė*, 1928, Nr. 14, p. 20.

<sup>14</sup> Grįžusių iš Rusijos tremtinių bylų prisiųstų Piliečių apsaugos departamento, 1921-1924, LCVA, f. 400, a. 1, b. 108; Grįžusių iš Rusijos tremtinių bylų prisiųstų Piliečių apsaugos departamento, 1921-1922, LCVA, f. 400, a. 1, b. 157.

<sup>15</sup> Joniškėlio žydų bendruomenės liudijimas, 1921.12.03, LCVA, f. 400, a. 1, b. 157, l. 42.

<sup>16</sup> Pil. Ropeikų nuolatinių Lietuvos gyventojų liudijimas, 1923, LCVA, f. 400, a. 1, b. 108, l. 137; Piliečių apskrities departamento pranešimas Biržų – Pasvalio aps. viršininkui, 1923.12.21, LCVA, f. 400, a. 1, b. 108, l. 139.

<sup>17</sup> Piliečių apsaugos departamento pranešimas Biržų – Pasvalio apskrities viršininkui dėl Andrejaus Dubilevičiaus, 1922.09.15, LCVA, f. 400, a. 1, b. 157, l. 238.

<sup>18</sup> Piliečių apsaugos departamento pranešimas Šiaulių apskrities viršininkui dėl Marijos Kregždaitės-Semenenko, 1922, LCVA, f. 400, a. 1, b. 157, l. 306.

<sup>19</sup> Abramo Beigelio pilietybės byla, 1927, LCVA, f. 400, a. 1, b. 586.

<sup>20</sup> Pasų įstatai. *Vyriausybės žinios*, 1919, Nr. 9, p. 6.

neformalaus bendravimo galimybėmis. Neretai pasitaikydavo atvejų, kada pabėgėliams pavykdavo papirkti karantine dirbusius valdininkus, taip tikintis teigiamos pilietybės pripažinimo baigties. Žydų tautybės repatriantai užtariamojo balso taip pat galėjo tikėtis ir iš karantino vidaus procesus stebinčio Žydų ministerijos atstovo, taip sulaukiant realaus tarpininkavimo, nepasiekiamo daugeliui kitataučių, negalinčių dėl biurokratinių priežasčių pasitraukti iš Sovietų Rusijos (Baronas, 2003, p. 49).

Sudėtingesniais atvejais pilietybės pripažinimo byloje, kurių negalėjo vertinti pačios regioninio lygmens institucijos, taip pat laikytini asmenys, dėl konflikto su Lenkija nepriiskiriami nei Lietuvos piliečių, nei svetimšalių kategorijoms. XX a. trečiojo dešimtmečio viduryje Piliečių apsaugos departamento iniciatyva buvo sukurtas *okupuotos Lietuvos gyventojų* statusas, pripažįstamas asmenims, pasitraukusiems iš Vilniaus krašto ir kitų nuo 1920 metų Lenkijos valdomų regionų. Nors Lietuvos valdžios elitas šiuos asmenis pretendavo laikyti savo piliečiais, tačiau dėl apribotų galimybių gauti kilmę įrodančius dokumentus iš Lenkijos valdomų teritorijų apsigyvenę šalyje asmenys neturėjo pilietinių teisių, buvo atleisti nuo svetimšalių mokesčio (Sinkevičius, 2002, p. 75). Skirtingą *okupuotos Lietuvos gyventojų* traktavimą, vertinant juos kaip potencialius piliečius, parodo ir VRM administracijos vedami statistikos registrai, skirstantys šios kategorijos žmones pagal tautybę. Toks gyventojų klasifikavimas nebuvo taikomas svetimšaliams, kuriuos valdžios įstaigos skirstė atsižvelgdamos į jų turimą pilietybę. Administracijos vadovybė darė prielaidą, kad jų grupavimas pagal etninę priklausomybę „neturi reliatyvinės reikšmės, nes daugelis jų negali atskirti pilietybės nuo tautybės“<sup>21</sup>. Remiantis Biržų apskrities viršininko pateikiamais duomenimis, galima pastebėti, kad *okupuotos Lietuvos gyventojų* statusas nebuvo skiriamas tik lietuvių tautybės asmenims. 1924 metų rugsėjo duomenimis, apskrities ribose iš 108 registruotų asmenų kiek daugiau nei pusė buvo priskiriama lietuvių tautybei, svarią dalį sudarė lenkai (28) ir žydai (16), o rusų ir baltgudžių buvo tik pavieniai asmenys. Panašus santykis pagal tautybės kriterijų išliko ir 1927 metų sausį registruotoje statistikoje<sup>22</sup>.

Svarbu akcentuoti, kad žvelgiant į bendras Lietuvos Respublikos tendencijas *okupuotos Lietuvos gyventojų* statusu turėjo galimybę pasinaudoti dalis kitataučių, kuri tokiu būdu galėjo išvengti mokestinės svetimšalių naštos ir apsisaugoti nuo ištremimo iš šalies, valdžiai įvertinus juos kaip nepageidaujamus asmenis. Pavyzdžiui, pasinaudodami *okupuotos Lietuvos gyventojų* teisėmis galimybės apsigyventi šalyje ieškojo įvairių tautybių pabėgėliai, atvykę iš Vilniaus krašto per demarkacijos liniją<sup>23</sup>. Tiesa, VRM administracijai veikliausiai įžvelgiant teisinio statuso piktnaudžiavimus, 1928 metais jis oficialiai buvo panaikintas, nurodžius, kad toks piliečių skirstymas – į laisvos ir *okupuotos Lietuvos* – prieštarauja valstybės įstatymams, o pasitraukę iš Lenkijos valdomų teritorijų gyventojai, tenkinantys

<sup>21</sup> *Lietuvos gyventojai: pirmojo 1923 m. rugsėjo 17 d. visuotino gyventojų surašymo duomenys*. Kaunas, 1923, p. 34.

<sup>22</sup> Atsakymas į Piliečių apsaugos departamento raštą Nr. 6807, 1924.09.01, LCVA, f. 400, a. 1, b. 296, l. 1; Atsakymas į V. R. M., Piliečių Ap. Departamento raštą Nr. 404, 1927.02.18, LCVA, f. 400, a. 1, b. 229, l. 22.

<sup>23</sup> Tautininkas, Dėl vidaus reikalų ministerio p. Žalkausko darbuotės, *Tėvynės sargas*, 1923.11.30, Nr. 48, p. 1.

įpilietinimo sąlygas, turi būti laikomi piliečiais (Ibid., p. 76). Pažvelgus į atskirus atvejus Biržų apskrityje, taip pat matyti, kad teisinis statusas ne visuomet buvo teikiamas atidžiai ir atsižvelgiant į valstybinius interesus. Tarp asmenų, įgijusių tokią kategoriją ir pretendavusių tapti Lietuvos piliečiais, galima surasti žmonių, turėjusių kriminalinę praeitį<sup>24</sup> ar dezertyrų iš Lenkijos kariuomenės<sup>25</sup>. O *okupuotos Lietuvos gyventojui* Antanui Bitauskui pilietybė buvo suteikta nepaisant policijos turimų duomenų apie šeimoje puoselėjamą lenkiškumą, kas remiantis įprastine VRM administracine tvarka būtų laikoma pakankama sąlyga atmesti įpilietinimo paraišką, tačiau šiuo atveju vadovautasi kilmės iš Vilniaus krašto argumentais<sup>26</sup>.

Atskirais atvejais rimtesnių komplikacijų įrodant teises į Lietuvos pilietybę sulaukdavo ne tik kitataučiai, bet ir įprastai privilegijuotą poziciją turintys lietuviai. Tokios patirtys buvo būdingos po Pirmojo pasaulinio karo reemigruojantiems JAV lietuviams, siekusiems nuolatos apsigyventi Biržų ar kituose Lietuvos regionuose. Jų įsikūrimo gimtajame krašte aspiracijoms ypač kliudė anksčiau įgyta JAV pilietybė. Esant svetimos valstybės piliečiais jų teisinė padėtis XX a. trečiojo dešimtmečio pirmoje pusėje iš esmės nesiskyrė nuo kitų svetimšalių. Dviguba pilietybė tiek pagal teisinę praktiką, tiek pagal visuomenės socialines normas laikyta neteisėtu ir nenormaliu reiškiniu, todėl repatriantai įprastai turėjo atlikti pilietybės atsisakymo bei naujos Lietuvos valstybės narystės įgijimo procedūras. Tai dažnai virsdavo ilgalaikiu biurokratiniu procesu, o neretai ir sukeldavo užsienio lietuvių nepasitenkinimo apraiškas<sup>27</sup>. Žvelgiant į Amerikos lietuvių padėtį Biržų apskrityje, pilietybės įrodinėjimas galėjo užtrukti apie 1,5 metų, tai yra kur kas ilgiau negu kito pobūdžio ginčytinos pilietybės bylos, sprendžiamos kelis mėnesius<sup>28</sup>. Kita vertus, pasitaikydavo atvejų, kada patys Amerikos lietuviai stokojo žinių apie galimybę tapti Lietuvos piliečiais, nepaisant jų rodyto aiškaus noro įsikurti Lietuvoje ir užsiimti ūkine veikla. Pavyzdžiui, sugrįžę iš JAV ir apsigyvenę Vabalninko miestelyje Juozas ir Emilija

<sup>24</sup> Susirašinėjimas Malinausko Jono pilietybės liudijimo gavimo klausimu, 1923–1926, LCVA, f. 400, a. 1, b. 230; Susirašinėjimas Dodo Stasio vidaus paso gavimo klausimu, 1927–1928, LCVA, f. 400, a. 1, b. 589.

<sup>25</sup> Tiesa, valstybės institucijų nuomonė dėl Lenkijos kariuomenės dezertyrų nebuvo vienareikšmiška. Kaip teigia Paulius Pacevičius, pirmaisiais nepriklausomos Lietuvos metais, pagal karinės vadovybės nurodymus, pabėgę iš Lenkijos kariuomenės asmenys turėjo būti siunčiami į belaisvių stovyklas, tačiau nuo 1922 metų pavasario pradėta svarstyti suteikti daliai patikimesnės charakteristikos perbėgėlių galimybę įstoti į Lietuvos kariuomenės savanorių gretas (Pacevičius, 2014, p. 87). Valstybės institucijų teikiamas dėmesys dezertyravimo reiškiniui sietinas ir su Lietuvos visuomenėje paplitusiomis karo tarnybos vengimo praktikomis, pavyzdžiui, dalis vyrų šaukimo į kariuomenę norėjo išvengti duodami kyšius, pateikdami falsifikuotus sveikatos pažymas ir tapatybės dokumentus (Černius, 2024, p. 170).

<sup>26</sup> Policininko Stasio Vasausko protokolas dėl Antano Bitausko pilietybės, 1927.06.10, LCVA, f. 400, a. 1, b. 579, l. 16.

<sup>27</sup> 1922 metų gruodžio 3 dienos Lietuvos valstiečių sąjungos (LVS) kuopų atstovų suvažiavimo protokolas, kuriame nutarta susijungti su Lietuvos socialistų liaudininkų demokratų partija (LSLDP)“. In *Politinės partijos Lietuvoje 1918–1940, dokumentų rinkinys*, sud. Mindaugas Tamošaitis, Artūras Svarauskas, Algis Bitautas. Vilnius, 2020, p. 131–132.

<sup>28</sup> Piliiečių apsaugos departamento raštas Biržų apskrities viršininkui dėl Karolio Lumos pilietybės, 1925.05.27, LCVA, f. 400, a. 1, b. 306, l. 40; Pil. Juozo ir žmonos Emilijos Giedrikų prašymas Biržų Pasvalio apskrities viršininkui, 1923.07.09, LCVA, f. 400, a. 1, b. 306, l. 91; Piliiečių apsaugos departamento raštas Biržų apskrities viršininkui dėl Juozo Giedriko pilietybės, 1925.04.24, LCVA, f. 400, a. 1, b. 306, l. 141.

Giedrikai apie galimybę tapti Lietuvos piliečiais sužinojo tik Biržų apskrities viršininkui pasiteiravus, kodėl šie nesinaudoja JAV išduotu tapatybės dokumentu<sup>29</sup>.

Nuo XX a. trečiojo dešimtmečio antros pusės tokia teisinė padėtis ėmė kisti dėl augančio Lietuvos valstybės pragmatinio poreikio atsigręžti į užjūrio lietuvių interesus. Naujoji tautininkų vyriausybė, imdamasi pilietybės įstatyminių pokyčių ar suteikiant lengvatų dėl žemės nuosavybės įsigijimo, siekė paskatinti užjūrio lietuvius reemigruoti ir įtraukti juos į krašto ekonomines veiklas. Antra vertus, tikėtina, kad naujuosius repatrijavimo srautus galėjo paskatinti pasaulinės ekonominės krizės poveikis. Nors, pasak Mindaugo Balkaus, tikslesni duomenys apie reemigracijos mastus iš JAV nėra žinomi, galima būtų daryti prielaidą, kad kartu su 1929–1932 metais augančiais atvykstančių turistų iš JAV į Lietuvą skaičiais turėjo padaugėti ir repatriantų (Balkus, 2014, p. 41; Skirius, 2016, p. 278). Palankesnis JAV lietuvių traktavimas Biržų apskrityje įžvelgiamas ir XX a. ketvirtą dešimtmečio pradžioje. Lietuviams palengvintos nuolatinio įsikūrimo sąlygos ne tik dėl anksčiau įvestų lengvatų įsigyti žemės nuosavybę neturint pilietinių teisių, bet ir dėl paspartėjusio įpilietinimo, kai pretendentas atsakymo sulaukdavo per mėnesį. Valstybinių įstaigų požiūrio kaitą rodo ir vartojamų sąvokų pokyčiai. Anksčiau susirašinėjant apie JAV lietuvius buvo kalbama apie pilietybės suteikimą, o nuo XX a. ketvirtą dešimtmečio pradžios Biržų apskrities viršininkas paraiškose aiškiai akcentuoja pilietybės grąžinimo procedūrą. Taigi neabejojama dėl asmens kilmės iš Lietuvos ir aiškiai išskiriama jo padėtis nuo svetimšalių teisinės padėties<sup>30</sup>. Todėl ilgainiui viena iš laikytų problemiška pilietybės sistemoje grupių sulaukė lengvatinių sąlygų įsikuriant Lietuvoje. Tiesa, galutinis įpilietinimas ir toliau priklausė nuo centrinių valdžios įstaigų sprendimo.

## Neformalus valsčiaus valdybų vaidmuo Biržų apskrityje

Nepriklausomybės pradžioje pilietybės sistema nebuvo nuosekli. Pilietybės prižiūrinių institucijų veiklos ribos įprastai nebuvo tarpusavyje detaliau derinamos, o administracinė praktika Biržų apskrityje ne visada pasižymėjo reikalingu kruopštumu. Veiklos nenuoseklumą gerai iliustruoja neretai pasitaikantys atvejai, kai regioninės valdžios įstaigos nesugebėdavo atskirti, ar pretendentas teikė paraišką dėl leidimo gyventi Lietuvoje ar dėl įpilietinimo. Pavyzdžiui, daliai asmenų, norinčių gauti laikiną leidimą gyventi, buvo pradėtos pilietybės pripažinimo procedūros, kurios turėjo būti nutrauktos ir koreguotos centrinių VRM institucijų<sup>31</sup>. Bendras institucinių kompetencijų neapibrėžtumas galėjo tapti palankia erdve pažeidimams, bandant gauti tapatybės dokumentus nelegaliais būdais arba pasinaudojant esamų taisyklių spragomis.

<sup>29</sup> Pil. Juozo ir žmonos Emilijos Giedrikų prašymas Biržų Pasvalio apskrities viršininkui, 1923.07.09, LCVA, f. 400, a. 1, b. 306, l. 91.

<sup>30</sup> Biržų apskrities viršininko raštas Bendrųjų reikalų direktoriui dėl Jono Drulio pilietybės, 1934.05.12, LCVA, f. 400, a. 1, b. 1202, l. 10; Biržų apskrities viršininko raštas Administracijos departamentui dėl Jurgio Alasavičiaus pilietybės, 1934.09.07, LCVA, f. 400, a. 1, b. 1202, l. 23.

<sup>31</sup> Piliiečių apsaugos departamento direktoriaus raštas dėl Jono Eninio prašymo, 1920.11.18, LCVA, f. 400, a. 1, b. 68, l. 29.

Valstybei neįstengiant dėl vykstančių nepriklausomybės kovų akyliau kontroliuoti pilietybės suteikimo eigos, išaugo neformalus valsčiaus valdybų vaidmuo. Nors pagal bendruosius nurodymus jų pagrindinė funkcija turėjo būti tapatybės dokumentų kaimo vietovėse išdavimas, jeigu pretendento paraiška nekeldavo abejonių dėl kilmės kriterijaus, tačiau valdybos regioniniu lygmeniu galėjo paveikti pilietybės suteikimo eigą. Lyginant su vietinėmis policijos nuovadomis, Biržų apskrities valsčiaus valdybos įprastai turėjo patikimesnės informacijos dėl pretendento valstybinės laikysenos ar jo kriminalinės praeities. Ši buvo ypač vertinga, jeigu asmuo bendradarbiavo arba tiesiogiai tarnavo prieš kariuomenėje, įsijungdamas į bermontininkų ar Raudonosios armijos gretas<sup>32</sup>. Pabrėžtina, kad valsčiaus valdybos atsakinėjo į valdžios organų užklausas dėl pretendento asmeninės charakteristikos, todėl tiesiogiai galėjo paveikti Biržų apskrities viršininko nuomonę ir nulemti pilietybės bylos sprendimą.

Apskritai nemaža dalis valsčiaus valdybų pasižymėjo angažuotumu remiant tautinius lietuvių interesus. Štai dėl Jono Bielinskio apsigyvenimo Žydžių kaime policijos nuovados viršininkas kliūčių nežvelgęs, o Krinčino savivaldos įstaiga įvertino jį kaip neištikimą valstybei. Turėdama žinių apie Latvijos piliečio teistumą dėl vagystės, valsčiaus valdyba nurodė sušaukti seniūnų sueigą, turėjusią išreikšti nuomonę pilietybės suteikimo klausimu. Kaimų seniūnams išreiškus tvirtą nepritarimą Bielinskio įpilietinimui, valsčiaus valdyba nurodė apskrities viršininkui grąžinti netinkamos laikysenos asmenį į Latviją. Tam pritarė ir centrinės valdžios įstaigos<sup>33</sup>. Tiesa, valsčiaus valdybos reiškiamą nuomonę ne visuomet buvo grindžiama patikimomis žiniomis, kartais vadovautasi tik prielaidomis, turėjusiomis patenkinti valstybinius interesus. Regioninė savivalda neleido apsigyventi lenkei Jadvigai Sulogauskienei jos valdomame Pušalotų valsčiaus dvare ir pareikalavo apskrities viršininko ją ištremti į Lenkiją tikėdamasi, kad pareiškėja pati ateityje išvyks gyventi pas savo vyrą Varšuvoje<sup>34</sup>. Vis dėlto valsčiaus valdybų, kaip tautinių interesų gynėjų, bruožai nebūtinai pasireiškėdavo gretimuose Lietuvos regionuose. Štai pirmaisiais nepriklausomybės metais Šiaulių apskrities ribose fiksuota ir valsčiaus įstaigų pažeidimų dėl neteisėto pilietybės pripažinimo. Gavus viršaičio pritarimą, Lietuvos vidaus pasai būdavo išduodami tiek neatitinkantiems reikalavimų pažįstamiems, tiek ir nenustatytos tapatybės asmenims<sup>35</sup>. Aptinkamas ir atvejis, kai Šiaulių apskrities Kriukų valsčiaus valdyba, suteikdama pagalbą žydų šeimai, kreipėsi į Vidaus reikalų ministeriją prašydama grąžinti iš Sovietų Rusijos nelietuvių tautybės asmenis<sup>36</sup>.

<sup>32</sup> Raštas Ponui Biržų – Pasvalio apskrities viršininkui dėl žinių apie Krištapą Raudę, 1920.06.07, LCVA, f. 400, a. 1, b. 66, l. 41; Vaskų valsčiaus viršaičio raštas Biržų – Pasvalio apskrities viršininkui, 1920.06.19, LCVA, f. 400, a. 1, b. 66, l. 45.

<sup>33</sup> Krinčino valsčiaus valdybos žinios apie Latvijos pilietį Joną Bielinskį, 1920.07.20, LCVA, f. 400, a. 1, b. 66, l. 300; Piliečių apsaugos departamento raštas apie pilietį Joną Bielinskį, 1920.09.07, LCVA, f. 400, a. 1, b. 66, l. 304.

<sup>34</sup> Biržų – Pasvalio apskrities viršininko raštas dėl Jadvigos Sulogauskienės bylos, 1920.11.18, LCVA, f. 400, a. 1, b. 69, l. 41.

<sup>35</sup> Apie neteisėtai išduotą vidaus pasą, Šaukėnų valsčiaus valdyba, in: LCVA, f. 412, a. 5, b. 213; Apie Šaukėnų valsčiaus valdybą kalt. išdavime piliet. Pociam neteisėtai vidaus pasus, in: LCVA, f. 412, a. 5, b. 210; Apie įtartinau išduotą vidaus pasą Užvenčio valsčiaus valdyboje, in: LCVA, f. 412, a. 5, b. 203.

<sup>36</sup> Kriukų valsčiaus valdybos liudymas, 1921.10.27, LCVA, f. 412, a. 13, b. 5, l. 618.

Stiprus Biržų apskrities viršininko rodytas pasitikėjimas valsčių valdybomis<sup>37</sup>, atrodytų, iš dalies galėjo būti nulemtos policijos institucijų vykdomos veiklos nekompetencijų, šioms neretai surinkus klaidingas žinias apie įpilietinimo siekusius asmenis. Kita potenciali priežastis, dėl ko centrinė valdžia ne visuomet pasitikėdavo policijos nuovadų viršininkais, buvo įsigalėjusi praktika skirti į šią tarnybą vietinius asmenis, o tai sudarė sąlygas atsirasti korupcinėms veikloms. Pasak tuometinio kontržvalgybos viršininko Jono Budrio, pasitaikydavo, kad srityse šalia demarkacijos linijos būta policijos nuovados viršininkų, teikiančių užnugarį pasų padirbinėjimui<sup>38</sup>. Tikslios informacijos, kad tokio ar panašaus pobūdžio praktikos būtų vykę Biržų apskrityje, nerasta. Tačiau po 1926 metų perversmo tautininkų vyriausybės reikštas reikalavimas neskirti į tarnybos vietą policininkų, kilusių iš to paties regiono, parodo problemos egzistavimą (Mančinskas, 1998, p. 68). Tiesa, vykstant pilietybės sistemos unifikacijos procesams bei pasibaigus masinės migracijos srautams XX a. trečiojo dešimtmečio viduryje neformalios valsčiaus valdybų kompetencijos ryškiai sumažėjo. Įpilietinimo patikros funkcijos buvo priskirtos apskrities viršininkams ir policijos nuovadų tarnautojams, kurie nuodugniau pradėjo rinkti informaciją apie kandidato valstybinį lojalumą, kalbos žinias ir dorovinį elgesį<sup>39</sup>. Nors pilietybės sistema įgavo labiau unifikuotą pobūdį, mažinantį regioninių įstaigų savivalės tikimybę, tačiau administracinėje veikloje vis dėlto nebuvo įmanoma visiškai išvengti subjektyvių veiksmų, kartais lemiančių pilietybės paraiškos baigtį.

Žvelgiant į Biržų apskrities padėtį pirmaisiais nepriklausomybės metais, valsčiaus valdybų vaidmuo sprendžiant pilietybės klausimus gali būti vertinamas kaip atsakas į nestabilią tuometinę valstybinę padėtį. Nepaisant neretai užsienio ir Lietuvos istoriografijoje paplitusio vaizdinio apie pasienyje vykusią gyventojų atranką reemigracijos kontekste, piliečių filtravimas nuo svetimšalių neapsiribodavo valstybės pakraščiuose steigiamose karantino stotyse. Kadangi valstybės elito požiūriu, daugelis nepageidautinų asmenų jau buvo apsigyvenę krašto viduje, regioninės institucijos atliko svarbų tarpininko vaidmenį ne tik atpažįstant netinkamos charakteristikos asmenis, bet ir atblokuojant dalį kitataučių nuo žemės nuosavybės įsisavinimo.

## Išvados

1. Nors 1923 metų Lietuvos gyventojų surašymo duomenys suponuoja etniškai homogeniškos visuomenės Biržų apskrityje vaizdinį, dalis gyventojų nebuvo pajėgi savęs

<sup>37</sup> Pabrėžtina, kad nors Biržų apskrities valsčių valdybos ryškėja kaip tautinių interesų gynėjos, toks vaizdinas ne visuomet galėjo pasireikšti gretimuose regionuose. Štai pirmaisiais nepriklausomybės metais Šiaulių apskrities ribose fiksuoti valsčiaus įstaigos pažeidimai dėl neteisėto pilietybės pripažinimo. Viršaičių nurodymais tapatybės dokumentai buvo išduodami tiek pažįstamiems, tiek ir nenustatytos tapatybės asmenims. Apie neteisėtai išduotą vidaus pasą, Šaukėnų valsčiaus valdyba, in: LCVA, f. 412, a. 5, b. 213; Apie Šaukėnų valsčiaus valdybą kalt. išdavime piliet. Pociam neteisėtai vidaus pasus, in: LCVA, f. 412, a. 5, b. 210; Apie įtartinau išduotą vidaus pasą Užvenčio valsčiaus valdyboje, in: LCVA, f. 412, a. 5, b. 203.

<sup>38</sup> Budrys, J. *Atsiminimai. Kontržvalgyba Lietuvoje*. Vilnius, 1991, p. 67–68.

<sup>39</sup> Piliečių apsaugos departamento aplinkraštis Nr. 215. In *Piliečių apsaugos departamento aplinkraščių rinkinys: 1918 m. vasario 16 d. – 1931 m. gegužės m. 31 d.* Kaunas, 1931, p. 403–404.

identifikuoti pagal tautinius arba pilietybės kriterijus. Glaudesnio ryšio su Lietuvos valstybine naryste trūkumą būtų galima aiškinti imperinės pavaldinystės patirtimi, kuri žymiai skyrėsi nuo Vakarų Europoje vyraujančios pilietiškumo sampratos, todėl Lietuvos valstybei dar tik teko ugdyti supratimą, kad pilietis laikytinas visateisiu politinės bendruomenės nariu. Biržų apskrities gyventojų tautinės ir pilietinės identifikacijos klausimus taip pat veikė pasienio regiono su Latvija specifika, asimiliaciniai procesai tarp lietuvių ir latvių tautybių neretai nulemdavo pragmatinius pilietybės vertinimus dažniausiai dėl poreikio išsaugoti arba įsisavinti žemės nuosavybę. Valstybės vidaus institucijos, turėdamos įsivaizdavimą apie dalies visuomenės nepajėgumą sąmoningai apsispręsti dėl pilietinių ryšių sudarymo, pačios imdavosi iniciatyvos nustatant įpilietinimo klausimų reguliavimo, kartais visai nepaisydamos individų reiškiamų norų ar neatsižvelgdamos į jų rodomas pastangas atitikti valstybės numatytus kriterijus.

2. Etninio kriterijaus reikšmė pilietybės pripažinimo bylose nebūdavo vienoda, ją nereitai sąlygojo tuometinis regioninis ir politinis kontekstas. Plačiausiai su įpilietinimo problemomis susidurdavo siekiantys repatrijuoti iš Sovietų Rusijos į Biržų apskritį žydų tautybės atstovai, kurie, negaudami sovietinės valdžios leidimo pasitraukti, dėl formalių biurokratinių priežasčių patirdavo masinius paraiškų atmetimus, netaikytus lietuvių atžvilgiu. Nевienareikšmės galimybės įrodyti pilietybės teises buvo aptinkamos Obelių karantine, kur nors svetimšaliai buvo tikrinami politinio lojalumo ir kilmės atžvilgiu, tačiau įpilietinimai buvo veikiami neformalaus bendravimo aplinkybių, o Biržų apskrities lygmenyje žydai, tiesiogiai kreipdamiesi į valsčiaus įstaigas, nesulaukdavo pastebimų sunkumų išduodant vidaus pasus. Tarp pagrindinių grupių, XX a. 3 deš. patyrusių įpilietinimo problemas, priskirtini ir *okupuotos Lietuvos gyventojų* statusą įgavę asmenys, ir nuolatinio šikūrimo aspiracijas turėję lietuvių tautybės JAV piliečiai, vis dėlto centrinė valdžia ilgainiui palengvino šioms grupėms pilietybės teikimo sąlygas.
3. Biržų apskrities valsčiaus valdybos atliko svarų vaidmenį atpažįstant lietuvių tautinius interesus neatitinkančius svetimšalius. Centriniais valdžios organams pradiniais nepriklausomybės metais nepajėgiant visiškai kontroliuoti įpilietinimo procedūrų, šios regioninės įstaigos įgaudavo platesnių neformalių įgaliojimų, kada pareikšdamos savo nuomonę galėjo paveikti kitų valdžios institucijų pilietybės bylos vertinimus. Vis dėlto XX a. 3 deš. viduryje sumažėjus migracijos į Lietuvą srautams ir patiriant pilietybės sistemos centralizaciją, neformalios valsčiaus valdybų funkcijos buvo apribotos, platesnius įgaliojimus suteikiant apskrities viršininkams ir policijos nuovadoms.

## Šaltiniai

1922 m. gruodžio 3 d. Lietuvos valstiečių sąjungos (LVS) kuopų atstovų suvažiavimo protokolas, kuriame nutarta susijungti su Lietuvos socialistų liaudininkų demokratų partija (LSLDP). In M. Tamošaitis, A. Svarauskas, A. Bitautas (sud.), *Politinės partijos Lietuvoje 1918–1940, dokumentų rinkinys* (2020). Vilnius: Parlamentarizmo istorijos tyrimų centras, 131–132.

Piliečių apsaugos departamento aplinkraštis Nr. 215 (1931). In *Piliečių apsaugos departamento aplinkraščių rinkinys: 1918 m. vasario 16 d. – 1931 m. gegužės m. 31 d.* Kaunas: Piliečių apsaugos departamentas, 403–404.

- Abramo Beigelio pilietybės byla (1927). LCVA, f. 400, ap. 1, b. 586.
- Apie įtartinais išduotą vidaus pasą Užvenčio valsčiaus valdyboje (1923–1924). LCVA, f. 412, ap. 5, b. 203.
- Apie nepriėmimą Lietuvos pilietybės Latvijos piliečio Veinbergo Frico (1920–1923). LCVA, f. 412, ap. 8, b. 7.
- Apie neteisėtai išduotą vidaus pasą, Šaukėnų valsčiaus valdyba (1923–1924). LCVA, f. 412, ap. 5, b. 213.
- Apie Šaukėnų valsčiaus valdybą kalt. išdavime piliet. Pociam neteisėtai vidaus pasus (1923–1924). LCVA, f. 412, ap. 5, b. 210.
- Asmenų bylos dėl apsigyvenimo Lietuvoje (1920–1921). LCVA, f. 400, ap. 1, b. 69.
- Asmenų bylos dėl pilietybės suteikimo bei apsigyvenimo Lietuvoje (1920–1922). LCVA, f. 400, ap. 1, b. 66.
- Atsakymas į Piliečių apsaugos departamento raštą Nr. 6807 (1924, rugsėjo 1). LCVA, f. 400, ap. 1, b. 296, 1.
- Atsakymas į V. R. M., Piliečių Ap. Departamento raštą Nr. 404 (1927, vasario 18). LCVA, f. 400, ap. 1, b. 229, 22.
- Biržų apskrities viršininko raštas Administracijos departamentui dėl Jurgio Alasavičiaus pilietybės (1934, rugsėjo 7). LCVA, f. 400, ap. 1, b. 1202, 23.
- Biržų apskrities viršininko raštas Bendrųjų reikalų direktoriui dėl Jono Drulio pilietybės (1934, gegužės 12). LCVA, f. 400, ap. 1, b. 1202, 10.
- Budrys, J. (1991). *Atsiminimai. Kontržvalgyba Lietuvoje*. Vilnius: Žaltvykslė.
- ELTA pranešimas Užsienio reikalų ministerijai (1936, lapkričio 27). LCVA, f. 383, ap. 7, b. 964, 116.
- Grįžusių iš Rusijos tremtinių bylų prisiųstų Piliečių apsaugos departamento (1921–1924). LCVA, f. 400, ap. 1, b. 108.
- Grįžusių iš Rusijos tremtinių bylų prisiųstų Piliečių apsaugos departamento (1921–1922). LCVA, f. 400, ap. 1, b. 157.
- Kriukų valsčiaus valdybos liudymas (1921, spalio 27). LCVA, f. 412, ap. 13, b. 5, 618.
- Lietuvos gyventojai: pirmojo 1923 m. rugsėjo 17 d. visuotino gyventojų surašymo duomenys* (1923). Kaunas: Lietuvos Respublikos Centrinis Statistikos Biuras.
- Pil. Juozo ir žmonos Emilijos Giedrikų prašymas Biržų Pasvalio apskrities viršininkui (1923, liepos 9). LCVA, f. 400, ap. 1, b. 306, 91.
- Piliečių apsaugos departamento direktoriaus raštas dėl Jono Eninio prašymo (1920, lapkričio 18). LCVA, f. 400, ap. 1, b. 68, 29.
- Piliečių apsaugos departamento raštas Biržų apskrities viršininkui dėl Karolio Lumos pilietybės (1925, gegužės 27). LCVA, f. 400, ap. 1, b. 306, 40.
- Piliečių apsaugos departamento raštas Biržų apskrities viršininkui dėl Juozo Giedriko pilietybės (1925, balandžio 24). LCVA, f. 400, ap. 1, b. 306, 141.
- Policininko Stasio Vausausko protokolas dėl Antano Bitausko pilietybės (1927, birželio 10). LCVA, f. 400, ap. 1, b. 579, 16.
- Steigiamojo Seimo darbai*, 110 posėdis, (1921, birželio 28), 22. Kaunas: Steigiamojo Seimo Sekretoriatas.
- Susirašinėjimas Dodo Stasio vidaus paso gavimo klausimu (1927–1928). LCVA, f. 400, ap. 1, b. 589.
- Susirašinėjimas Malinausko Jono pilietybės liudijimo gavimo klausimu (1923–1926). LCVA, f. 400, ap. 1, b. 230.
- Svetimšalių prašymai suteikti jiems Lietuvos pilietybę ir susirašinėjimas šiuo klausimu (1920–1923). LCVA, f. 400, ap. 1, b. 82.
- Teisė* (1928), 14. Robinzonas, J. „Lietuvos pilietybės teisės.“, 1–24.
- Tėvynės sargas* (1923, lapkričio 30), 48. Tautininkas, „Dėl vidaus reikalų ministerio p. Žalkausko darbuotės“, 1.
- Výriausybės žinios* (1919, liepos 26), 9. „Pasų įstatai“, 6.

## Literatūra

Akmenytė, V. (2008). Latvių, Lietuvos-Latvijos pasienio gyventojų, tapatumo raida 1918–1940 m.: daktaro disertacija. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla.

- Arbušauskaitė, A. (2001). *Lietuvos optantai: klaipėdiškiai, 1939*. Klaipėda: S. Jokužio leidykla.
- Arbušauskaitė, A. (2010). *Anšliusas ir Klaipėdos krašto gyventojai (1939–1944)*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
- Arbušauskaitė, A. (2011). Tapatumo sąpuoklėse tarp pilietybės ir tautybės: Klaipėdos krašto gyventojai XX amžiuje. *Acta Historica Universitatis Klaipedensis*, 23, 158–179.
- Balkelis, T. (2004). In Search of a Native Realm: The Return of World War One Refugees to Lithuania, 1918–1924. In N. Baron, P. Gatrell (sud.), *Homelands. War, Population and Statehood in Eastern Europe and Russia, 1918–1924*. London: Anthem Press, 74–97.
- Balkelis, T. (2012). *Moderniosios Lietuvos kūrimas*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
- Balkelis, T., Griffante, A., Stravinskienė, V., ir kt. (2023). *Vilniaus istorija: 1915–1990 metai*, 3. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla.
- Balkus, M. (2014). Reemigrantų patirtys Lietuvos visuomenėje (XX a. 3-iojo dešimtmečio pirmoji pusė). *Oikos: lietuvių migracijos ir diasporos studijos*, 17, 39–51.
- Balkus, M. (2023). *Kaip Kovno tapo Kaunu: miesto lituanizavimas 1918–1940 m.* Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla.
- Baronas, P. (2003). Obelių karantinas 1921 metais. *Istorija*, 57, 45–50.
- Brubaker, R. (1996). *Nationalism reframed: Nationhood and the national question in the New Europe*. New York: Cambridge University Press.
- Brubaker, R., Cooper, F. (2000). Beyond „identity“. *Theory and Society*, 29, 1–47.
- Černius, N. (2024). Join up or Evade? The Evasion of Conscription in Lithuania, 1919–1920. *Acta Historica Universitatis Klaipedensis*, 45, 155–187.
- Jakubčionis, A. (1999). *Lietuvos muitinės*. Vilnius: Diemedis.
- Jėkabsons, Ē. ir Mačiulis, D. (2018). *Lietuviai Latvijos Respublikoje 1918–1940 metais*. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla.
- Lohr, E. (2012). *Russian Citizenship: From Empire to Soviet Union*. Harvard: Harvard University Press.
- Mačiulis, D., Staliūnas, D. (2015). *Vilnius – Lietuvos sostinė: problema tautinės valstybės projekte (XIX a. pab. – 1940 m.)*. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla.
- Mančinskas, Č. (1998). *Policija Lietuvoje 1918–1940 metais*. Vilnius: Lietuvos teisės akademija.
- Mažul, E. (2009). Tautinių mažumų teisių apsauga vykdant tarptautinius Lietuvos Respublikos įsipareigojimus 1918–1940 metais: daktaro disertacija. Vilnius.
- Nekrašas, L. (2023). „Pafrontė“: Valstybė ir visuomenė Lietuvos pasienyje su Lenkija 1920–1939: daktaro disertacija. Vilnius.
- Pacevičius, P. (2014). Lietuvos kariuomenės dezertyrai nepriklausomybės kovų ir valstybingumo įtvirtinimo laikotarpiu 1918–1923 m. *Karo archyvas*, 29, 67–119.
- Sinkevičius, V. (2002). *Lietuvos Respublikos pilietybė 1918–2001 metais*. Vilnius: Teisinės informacijos centras.
- Skirius, J. (2016). *Lietuvos valdžios ryšiai su JAV lietuviais 1926–1940 metais: suartėjimo kelių paieškos*. Vilnius: Lietuvos edukologijos universiteto leidykla.
- Stravinskienė, V. (2016). Lietuvos Respublikos pilietybės suteikimas Vilniaus krašte (1939–1940 m.). *Lietuvos istorijos metraštis*, 1, 71–89.
- Strelcovas, S. (2007). Antrojo pasaulinio karo pabėgėliai Lietuvoje 1939–1940 metais: daktaro disertacija. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla.
- Vaskela, G. (1998). *Žemės reforma Lietuvoje 1919–1940 m.: analizuojant Rytų ir Vidurio Europos agrarinės raidos XX a. III–IV dešimtmečiais tendencijas*. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla.